

PEST-АНАЛІЗ ПРИЧИН МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ

PEST-ANALYSIS OF THE REASONS FOR THE MIGRATION OF THE POPULATION OF UKRAINE TO THE COUNTRIES OF THE EU

Глобалізація світової економіки стала причиною зростання темпів міграції людських ресурсів. В постіндустріальному інформаційному суспільстві людський ресурс перетворився на основний чинник конкурентного статусу держави. Міграція висококваліфікованих фахівців та спеціалістів, з одного боку, позитивно впливає на економічне зростання країн імміграції, тоді як країна еміграції втрачає конкурентні переваги. Масова еміграція є серйозною загрозою для українського суспільства. Україна поступово втрачає найкращих працівників, які перебувають у пошуках більшої заробітної плати та гідних умов життя. Тема еміграції змушує занепокоїтися, оскільки спричиняє низку негативних наслідків для України: зміну демографічних показників, зменшення кількості населення, зниження рівня ВВП країни, відтік кваліфікованих кадрів. Україна займає останні місця у списку країн за рівнем і якістю життя населення. Використання наукових методів PEST-аналізу, економічної статистики, інформаційної графіки допоможе ідентифікувати основні детермінанти зовнішньої трудової та освітньої міграції населення України.

Ключові слова: PEST-аналіз причин міграції, трудова міграція, людський капітал, освітня міграція, відтік мізків.

Глобалізація мирової економіки стала причиною зростання темпів міграції люде-

ческих ресурсов. В постиндустриальном информационном обществе человеческий ресурс превратился в основной фактор конкурентного статуса государства. Миграция высококвалифицированных профессионалов и специалистов, с одной стороны, положительно влияет на экономический рост стран иммиграции, в то время как страна эмиграции теряет конкурентные преимущества. Массовая эмиграция является серьезной угрозой для украинского общества. Украина постепенно теряет лучших работников, находящихся в поисках большей заработной платы и достойных условий жизни. Тема эмиграции заставляет обеспокоиться, поскольку такая ситуация влечет за собой ряд негативных последствий для Украины: изменение демографических показателей, уменьшение количества населения, снижение уровня ВВП страны, отток квалифицированных кадров. Украина занимает последние места в списке стран по уровню и качеству жизни населения. Использование научных методов PEST-анализа, экономической статистики, информационной графики поможет идентифицировать основные детерминанты внешней трудовой и образовательной миграции населения Украины.

Ключевые слова: PEST-анализ причин миграции, трудовая миграция, человеческий капитал, образовательная миграция, отток мозгов.

УДК 338.242(477):061.1ЄС

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct49-12>

Чалюк Ю.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри соціології
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

Chaliuk Yuliia

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

The globalization of the world economy has led to an increase in the migration of human resources. In the post-industrial information society, human resources have become a major factor in the competitive status of the state. The migration of highly qualified professionals and specialists, on the one hand, has a positive effect on the economic growth of immigration countries, while the country of emigration loses its competitive advantage. Mass emigration is a serious threat to Ukrainian society. Ukraine is gradually losing the best workers in search of higher wages and decent living conditions. The issue of emigration is worrying, as such a situation entails a number of negative consequences for Ukraine: changes in demographic indicators, namely population decline, the impact on the country's GDP, the outflow of qualified personnel. Ukraine ranks last in the list of countries in terms of the level and quality of life of the population, which is the reason for the departure of part of the ambitious and active population. People want to get a decent salary, feel protected, affordable medicine, quality education, uninterrupted operation of transport and quality roads, well-groomed sports grounds, parks, squares, tidy roadside. There are cases when there are forced relocations - caused by military conflicts (armed actions in the Donbass, annexation of Crimea), man-made and environmental disasters (Chernobyl disaster). It is extremely important to pay attention to the educational migration of Ukrainian citizens and to introduce effective mechanisms to combat and counter the growing flows of educational migration of young people from Ukraine to the Member States of the European Union. In UKRAINE it is necessary to create favorable socio-economic and political conditions for the development of labor potential of the population, return of migrants to their homeland, to provide them with jobs, create an employment program for candidates with international experience, promote small and medium business. The author proposes to explore the imperatives of social influence on the processes of external migration Ukraine using PEST-analysis.

Key words: PEST-analysis of the causes of migration, labor migration, human capital, educational migration, brain drain.

Постановка проблеми. Через недосконалу соціально-економічну систему забезпечення населення Україна не може конкурувати з європейськими країнами. Низькі показники рівня та якості життя, політична нестабільність, корупція та бюрократія, застаріла система освіти, незбалансований ринок праці, неякісна медицина є основними мотивами для переїзду активних та амбітних громадян за кордон. Тема еміграції змушує занепокоїтися, оскільки призводить до негативних наслідків: зміна демографічних показників, а саме зменшення кількості населення та загострення проблеми старіння нації, зниження рівня ВВП країни, відтік кваліфіко-

ваних кадрів. Людський капітал є головним драйвером створення та розвитку інноваційної економіки. Креативне ядро людського капіталу – вчені, викладачі, управлінці, вчителі та провідні фахівці генерують інновації, формують нові сприятливі умови для модернізації та високої якості життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними та практичними аспектами регулювання міграційних потоків займалися провідні вітчизняні та зарубіжні науковці: Т.І. Алексєєва, Б.М. Гнатківський, Б.П. Дмитрук., М.В. Михалик, А.О. Надточій, І.С. Процик, З. Рейхель, М. Хоффман. Однак подальшого дослідження потребує

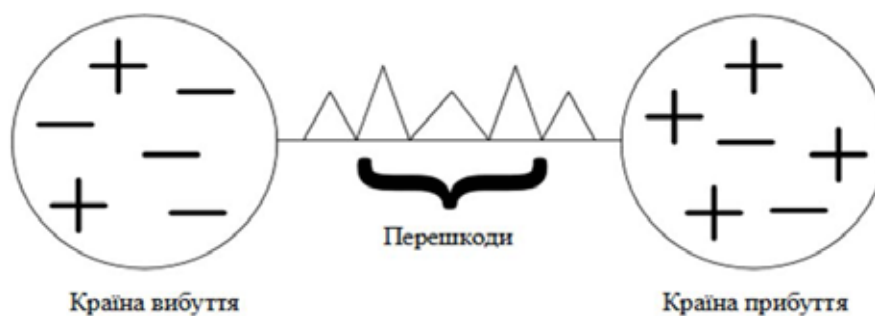

Рис. 1. Схема моделі притягання – відштовхування

Джерело: [4, с. 116–120]

тема розвитку зовнішніх міграцій в Україні відповідно до тенденцій її внутрішньої політичної та соціально-економічної динаміки. Чекає на своє застосування метод PEST-аналізу. Ширшого використання потребують статистичні інструменти та інфографіка вивчення міграційних тенденцій.

Постановка завдання. Автор ставить за мету: по-перше, здійснити PEST-аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього впливу на формування міграційних настанов; по-друге, розглянути сучасні міграційні процеси як відображення складних та суперечливих політичних, економічних, соціальних і технологічних проблем розвитку українського суспільства; по-третє, ідентифікувати детермінанти зовнішньої трудової та освітньої міграції населення України, використовуючи PEST-аналіз, інфографіку і статистичні методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи поняття міграції населення, слід зосередити увагу на її причинах, наслідках, статистичних вимірах. Міграція населення (migratio) з латинської перекладається як переміщення людей через кордон зі зміною місця проживання [2, с. 375–379]. Існують два підходи до визначення поняття міграції: широкий та вузький. У широкому сенсі міграція – будь-який просторовий рух населення (поїздки у відпустку, відрядження, переїзд

до іншого регіону чи країни). У вузькому розумінні міграція – процес просторового переміщення населення, що призводить до його територіального перерозподілу (реєстрація за новим місцем проживання). Наукова класифікація вивчення поняття міграції включає такі теорії:

– *Push-Pull теорія притягання – відштовхування Е. Лі*, за якою на обсяги міграції впливає відстань між регіонами, мультиагентні чинники вибуття – прибуття, індивідуальні особливості мігрантів (див. рис. 1).

– *Теорія міграційного ланцюга Д. Гурака* (див. рис. 2).

– *Концепція трудової міграції О. Старка*, основний мотиваційний чинник якої – забезпечити благополуччя своєї родини (житло, харчування та навчання).

– *Модель міграції Т. Заславської*. Міграція населення виконує прискорювальну, перерозподільчу та селективну функції. Прискорювальна стосується забезпечення просторового руху населення через зростання його освітнього рівня. Перерозподільча характеризується розміщенням трудових сил, розподілом виробничих потужностей, кількістю інвестицій між країнами. Селективна означає неоднакову участь у міграції різних соціальних груп, досліджує зміни якісного складу населення.

– *Теорія ризиків міграції*. Нелегальна міграція збільшує ризики порушення прав людини та дисбаланси у сфері зайнятості.

– *Інституційна модель*. Збільшення обсягів міграції призводить до виникнення інституцій, які офіційно чи неофіційно надають допомогу щодо працевлаштування мігрантам, що в свою чергу провокує збільшення нелегальної міграції.

Британський дослідник німецького походження Е. Равенштайн визначив **11 законів міграції** (*“The laws of migratio”*):

1. Переважна частина мігрантів представлена дорослим населенням, а сім’ї рідше емігрують.

2. Головні напрямки міграції ведуть до центрів промисловості із районів сільської місцевості.

Рис. 2. Схема моделі міграційного ланцюга

Джерело: [9, с. 287–289]

Таблиця 1

Чинники виштовхування та притягування за Е. Равенштайном

Фактори “виштовхування”	Фактори “притягання”
Економічні	
Низька заробітна плата	Висока заробітна плата
Низька якість життя	Висока якість життя
Високий рівень безробіття	Наявність вільних робочих місць
Економічна нестабільність	Стабільний розвиток економіки
Обтяжлива система оподаткування	Ліберальна система оподаткування
Соціальні	
Низька якість освіти	Висока якість життя
Погані умови праці	Гарні умови праці
Недоступна система охорони здоров'я	Доступна та високоякісна система охорони здоров'я
Відсутність можливостей для професійної самореалізації	Наявність можливостей для професійної самореалізації
Культурні	
Релігійні переслідування	Свобода віросповідання
Етнічна дискримінація	Відсутність етнічної дискримінації
Расова дискримінація	Відсутність расової дискримінації
Політичні	
Відсутність демократії	Розвинена демократія
Політична нестабільність	Стабільність політичної системи
Корумпованість владних структур	Відсутність корупції
Екологічні	
Забруднене навколишнє середовище	Краща екологічна ситуація
Низька якість питної води та їжі	Чиста питна вода та екологічна безпека їжі

Джерело: [8; 11]

3. Основна частина мігрантів переїжджає на короткі відстані.

4. Для міграційних процесів характерна компенсаторність. Більш активні індивіди емігрують до міст, які швидко розвиваються, а їх місце займають менш активні.

5. Міграція включає прямий та зворотний потоки.

6. Мігранти прямують до великих промислових центрів.

7. Міграційні процеси у сільській місцевості менш активні, ніж у містах.

8. Жінки більш схильні до міграції усередині країни, а чоловіки зазвичай переїжджають на довгі відстані.

9. Як правило, населення міста зростає швидкими темпами саме через міграцію, а ніж через народжуваність.

10. Існує пряма залежність між обсягом міграції та рівнем соціально-економічного розвитку країни.

11. Основна причина міграції – бажання покращити рівень та якість життя, досягти економічного благополуччя.

У науковій парадигмі Е. Равенштайна ключове місце займає поділ причин міграції на чинники відштовхування та притягування (див. табл. 1). Неприятливі соціально-економічні умови в одній державі, нерозвинене законодавство, високі податки “виштовхують” людей з місця їх проживання, а сприятливі обставини “притягують” [8; 11].

Через недосконалу економічну систему та низький рівень соціального забезпечення Україна не може конкурувати з європейськими країнами.

Інфографіка рисунку 3 доводить, що громадяни України не задоволені своїм матеріальним становищем. Тому найактивніші, освічені та конкурентоспроможні українці бачать у міграції за кордон єдиний шлях свого благополуччя.

Таблиця 2

Середньомісячна зарплата в Україні та країнах – членах ЄС за 2019 р.

Країна	Середньомісячна заробітна плата
Польща	1245 євро
Чехія	1316 євро
Іспанія	2244 євро
Італія	2596 євро
Франція	2957 євро
Бельгія	3401 євро
Норвегія	4713 євро
Швейцарія	5485 євро
Україна	404 євро

Джерело: [3]

Здійснюючи порівняння середньомісячної заробітної плати в Україні та країнах-членах ЄС, можна зробити висновок про високу оцінку праці та її достойну винагороду з боку європейського бізнесу (див. табл. 2). Аналіз статистичних даних таблиці 2 доводить, що громадяни країн-членів ЄС отримують зарплату, яка у 2–4 рази перевищує середній рівень по Україні.

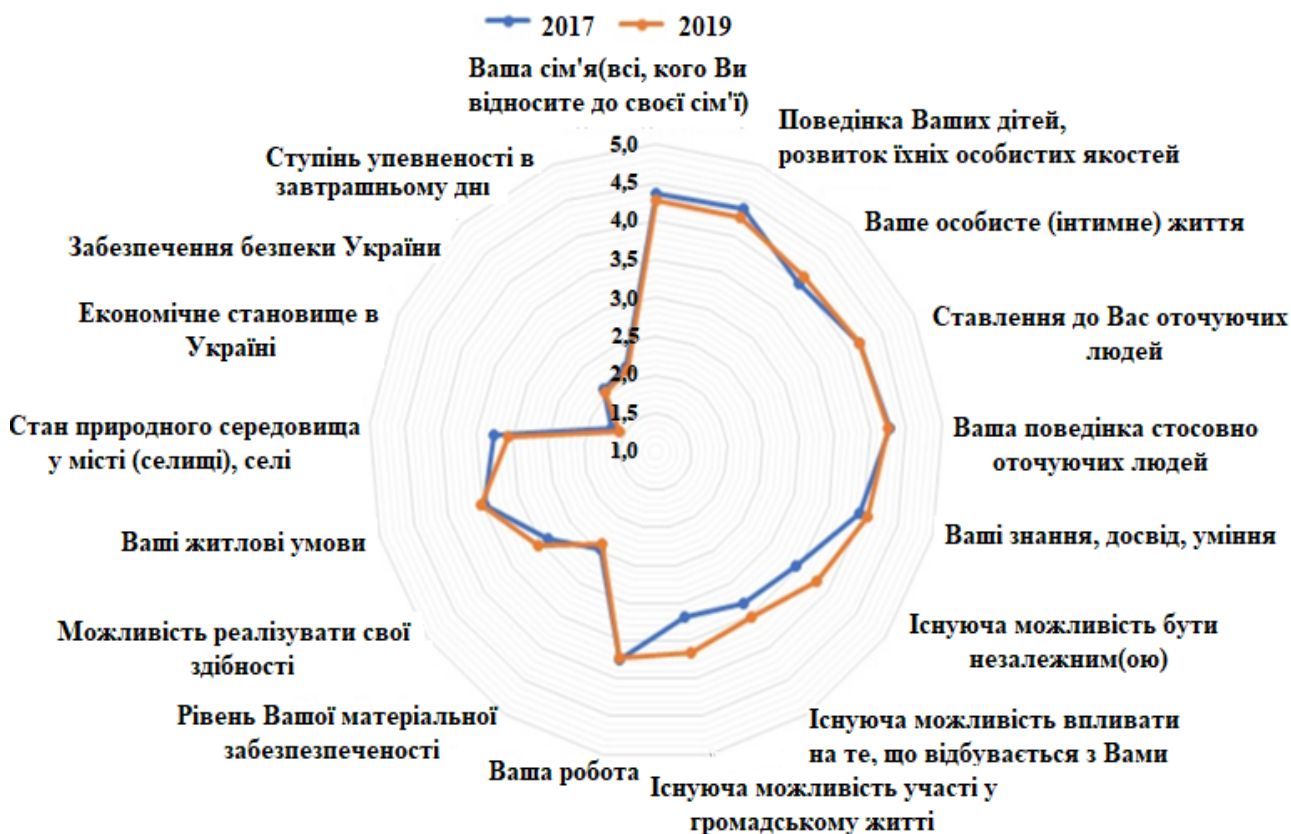

Рис. 3. Градація рівня задоволення життям в Україні по шкалі від 1 (не задовольняє) до 5 (задовольняє)

Джерело: [10]

Прикрим також можна назвати факт перевищення кількості українців, які виїхали для навчання за кордон, над числом іноземних громадян, що прагнуть отримати освіту в Україні. Вперше зафіксована у 2015 р., ця тенденція залишається незмінною й досі. Статистика науково-аналітичного центру CEDOS засвідчує зростаючу динаміку числа студентів з України у державах-членах Євросоюзу (див. рис. 4).

Принципово важливо звернути увагу на те, що європейські країни пропонують пільги випускникам ВНЗ. Наприклад, надається період для

пошуку роботи після закінчення вишу: 6 місяців в Австрії та Франції, 1 рік у Польщі, 1,5 року у Німеччині. Такі привабливі перспективи заохочують українських студентів. У 2016 році Європарламент затвердив директиву, яка зобов'язує усіх членів ЄС (крім Великої Британії, Данії, Ірландії) дозволити іноземним студентам залишатись у тій чи іншій країні Євросоюзу на 9 місяців з метою працевлаштування та самореалізації. Українську молодь цікавлять держави, які надають студентам стипендії або гранти на навчання (Німеччина,

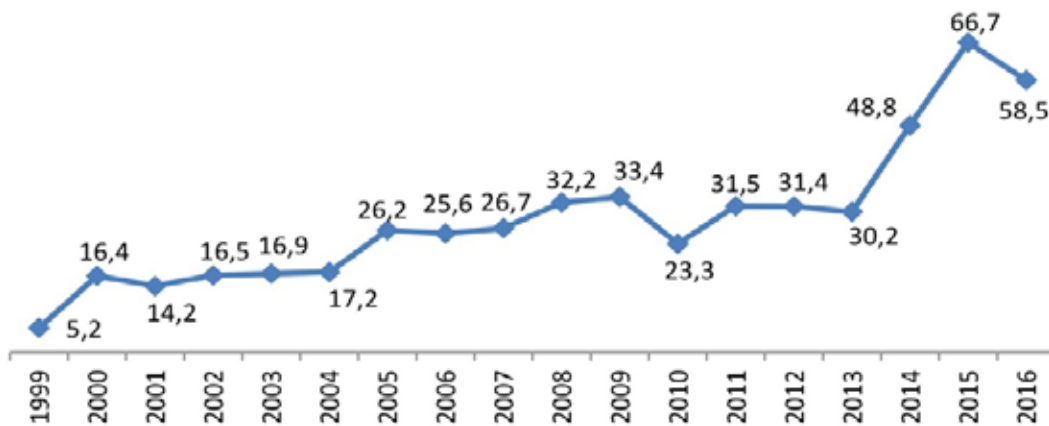

Рис. 4. Динаміка зростання числа українських студентів у європейських країнах

Джерело: [1]

Рис. 5. Діаграми напрямків освітньої міграції українських студентів, покрайново за 2018 р.

Джерело: [5, с. 223]

Фінляндія, Франція, Чехія). За період з 1992 по 2019 р. 1000 українців отримали стипендії по програмі Fulbright у США [7, с. 498].

За даними дослідження “Молодь України – 2018” 55% українців хочуть виїхати за межі України, 17% планують емігрувати найближчим часом, 38% розглядають можливість тимчасової міграції. Основні причини еміграції: відсутність в Україні умов для працевлаштування – 58%, демократії та законності – 56%, кращої заробітної плати – 48%. До цих чинників необхідно віднести також фактор загрози життю членам сім’ї – 18%, анексію Криму та воєнні дії на Донбасі – 34%. Вибір країни для навчання за кордоном залежить від територіальної близькості країн, мовного бар’єру, вартості навчання, забезпечення гуртожитком, наявності пільг, стипендій та безкоштовних програм. Діаграми рис. 5 покрайново демонструють напрямки освітньої міграції українських студентів.

Інфографіка рисунку 5 доводить популярність Польщі. В Україні відбувається активна рекламна кампанія вступу до вузів цієї країни. Серед інструментів розгорнутої PR-кампанії переваг навчання у Польщі: ліберальні умови вступу, можливість вчитись безкоштовно (особливо при наявності Карти поляка), соціальні стипендії, допомога у харчуванні та проживанні, зарахування на бюджет за високі результати і досягнення у навчанні, спорті, а також спрощена система подачі документів через Інтернет, web-сайт установи. У реальному житті більшість українських студентів вчаться на контрактній основі і тим самим покращують фінансову складову освітньої сфери Польщі. Та все ж факт “українізації вищої освіти” викликає негативне ставлення до нього польського суспільства. Лінійно рис. 6 демонструє стрімке зростання кількості українських студентів у Польщі.

Деякі науковці вважають виїзд української молоді за кордон позитивним фактором, що сприяє міжкультурній комунікації та співпраці. Інші негативно оцінюють посилення української освітньої еміграції, адже українська молодь залишається за кордоном назавжди. Графічно рис. 7 показує суттєву різницю

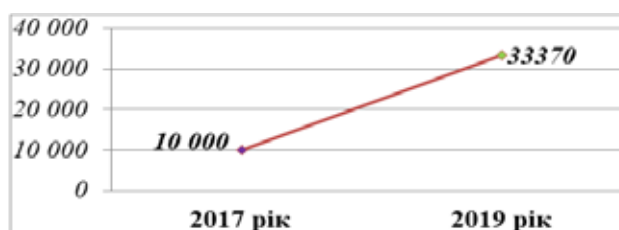

Рис. 6. Кількість українських студентів у Польщі, 2017–2019 рр.

Джерело: [6, с. 67]

між освітніми коефіцієнтами вхідної та вихідної мобільності молодих українських емігрантів.

Головними конкурентами України на міжнародному ринку праці та освітніх послуг виступають Росія та Польща. Остання випередила Україну, реалізуючи стратегію інтернаціоналізації вищої освіти. Польща так само, як і Україна, втрачає людський капітал через виїзд поляків до країн ЄС, США та Канади. Українці у Польщі займають перше місце серед іноземних студентів (див. табл. 3). Одним з важливих чинників зростання освітньої міграції української молоді є академічна мобільність, що дозволяє брати участь у програмах Еразмус+ та Горизонт 2020.

Автор пропонує дослідити імперативи суспільного впливу на процеси зовнішньої міграції населення України, використовуючи PEST-аналіз (див. табл. 4).

Висновки. Враховуючи дані проведеного PEST-аналізу, українській владі слід розробити дієві заходи регулювання процесів трудової та освітньої міграції.

По-перше, принципово важливе завдання – завершення воєнних дій на території Луганської та Донецької областей, повернення до складу України Криму, встановлення миру та забезпечення територіальної цілісності країни.

По-друге, в Україні необхідно істотно збільшити бюджетні асигнування на освіту і науку, а також узгодити з країнами Євросоюзу питання взаємного

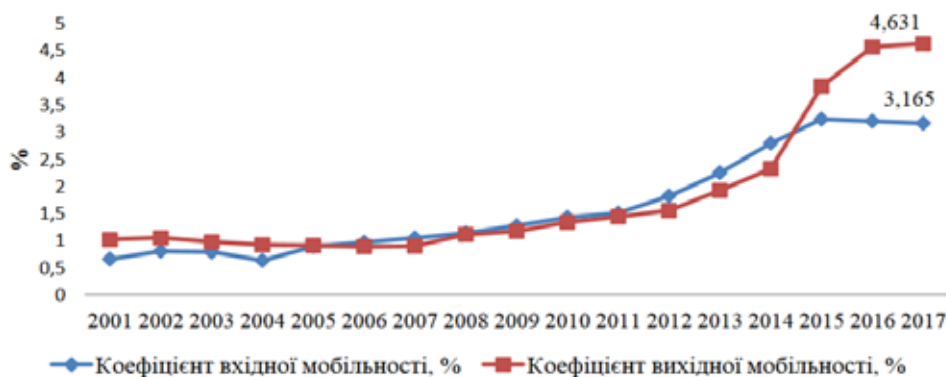

Рис. 7. Вхідна та вихідна мобільність української молоді, %

Джерело: [12]

Таблиця 3

Кількість українських студентів за кордоном у 2014 і 2016 рр

Країна	Кількість українських студентів, осіб	
	2014 рік	2016 рік
1. Російська Федерація	12043	22440
2. Польща	9485	29253
3. Німеччина	5444	5850
4. Чеська Республіка	2098	2674
5. Італія	1903	2552
6. США	1392	1615
7. Угорщина	1169	1105
8. Франція	1131	1226
9. Велика Британія	1035	978
10. Австрія	964	1194

Джерело: [7, с. 498]

Таблиця 4

Матриця PEST-аналізу причин зовнішньої міграції населення України

<p>Економічні чинники: – зростання кількості безробітних; – зменшення середнього класу – основи соціально-політичної та економічної стабільності держави; – негативний вплив на малий та середній бізнес карантинних обмежень, запроваджених через пандемію Covid-19; – зuboжіння населення, його низька купівельна спроможність; – низька заробітна плата, малі пенсії та соціальні виплати; – перевага пасивних методів (соціальні трансферти та пільги) над активними (працевлаштування), що породжує у непрацюючого населення утриманські настрої; – інфляційні процеси, знецінення гривні, офшоризація, тіньова економіка, посилення позицій олігархату.</p>	<p>Політичні чинники: – анексія Російською Федерацією Криму та поступове перетворення його на воєнно-морську базу російських окупаційних військ; – гібридна війна Росії на території Донбасу; – перетворення Луганської та Донецької областей у депресивні регіони; – політична нестабільність, дострокові вибори депутатів Верховної Ради, місцевих рад України та часта зміна членів Уряду; – революційні потрясіння: Помаранчева революція 2004 р. та Революція гідності 2013–2014 рр.; – небезпека нового майдану в умовах поглиблення економічної кризи 2020-2021 рр. та нової хвилі пандемії; – недовіра до Президента, Уряду, судової системи.</p>
<p>Соціальні чинники: – соціальні дисбаланси та асиметрії, посилення процесів соціальної дивергенції; – соціальна девіантність, зростання жебрацтва, числа безхатченків, алкоголізму, проституції, депресивних станів з наслідками суїциду; – криміналізація суспільства, збільшення кількості злочинів, порушень правопорядку; – соціально-психологічна зневіра у краще майбутнє, песимістичні настрої; – відсутність доступних дешевих кредитів, пільг для молодих сімей на будівництво житла, отримання іпотеки та ведення бізнесу; – недосконала система соціально-відповідального бізнесу та неефективне використання механізмів соціального аудиту.</p>	<p>Технологічні чинники: – інформатизація та діджиталізація українського суспільства; – глобальний розвиток соціальних мереж; – використання електронних носіїв інформації; – запровадження в українську практику електронних біометричних паспортів; – візовий режим перетину кордонів країн-членів Європейського Союзу; – Чорнобильська техногенна катастрофа, шкідливі для здоров'я екологічні умови; – використання застарілих технологій виробництва.</p>

Джерело: авторська розробка

визнання подвійних дипломів та порівнянності кваліфікацій.

По-третє, запровадження в Україні дуального навчання повинно відбуватись паралельно з активним використанням ліцензованих, валідованих, франчайзингових програм та дистанційних технологій.

По-четверте, надати українській молоді право першого робочого місця та запровадити державне субсидювання цієї юридичної норми.

По-п'яте, доцільно передбачити можливість участі населення України у багатьох видах діяльності, які українські громадяни суміщують або змінюють протягом свого життя.

По-шосте, передбачити соціальну допомогу робітникам на підприємствах із вкрай низькою зарплатнею для збереження за ними їх робочих місць.

По-сьоме, заборонити розірвання трудового договору у разі відмови працівнику на його прохання про переведення з повної зайнятості на неповну та забезпечити законодавче закріплення принципу недискримінації щодо робітників неповної зайнятості.

По-восьме, постійно контролювати безпеку та гігієну робочих місць, моніторити випадки небезпечних викидів хімічних речовин, біологічних мутагенних ризиків, підвищених електровібрацій на підприємствах України.

По-дев'яте, активно і результативно боротися з офшоризацією країни та ухиленням від сплати податків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дмитрук Б.П., Светлова Н.М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн. *Вісник Східноєвропейського ун-ту економіки й менеджменту*. 2016. Вип. 1(20). С. 18–27.
2. Кравченко В.Г. Визначення поняття трудової міграції. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 375–379.
3. Моніторинг міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами у 2019 р. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf (дата звернення: 16.11.2020).
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. 2010. 233 с.
5. Павліха Н.В., Степанюк Н.А. Становлення освітньої міграції в умовах глобалізації. *Глобалізаційні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 219–225.
6. Смалійчук Г.В. Освітня міграція в умовах трансформації ринку праці: значення та особливості регулювання. *Економіка*. 2014. Вип. 26. С. 64–70.
7. Спуріна С. О. Тенденції освітньої міграції та її вплив на інституційне середовище в Україні. *Вісник Мукачівського держ. ун-ту*. 2019. Вип. 1. С. 496–505.
8. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XIX століття. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 110 с.

9. Українське суспільство: міграційний вимір. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, 2018. 396 с.

10. Фогел Х.Є. Аналіз міграції висококваліфікованих кадрів і міграційної політики України. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf> (дата звернення: 16.11.2020).

11. Хоффман М., Рейхель З. Українська міграція: аналіз міграційних переміщень в, через та з України. Київ : УЦСР, 2011. 79 с.

12. UNESCO. URL: <https://data.uis.unesco.org> (дата звернення: 16.11.2020).

REFERENCES:

1. Dmytruk B.P., Svyetlova, N.M. (2016). Svitovi mihratsiyni protsesy: motyvatsiya, vydu y naslidky dlya krayin vuyzdu ta pryumayuchykh krayin [Global migration processes: motivation, types and consequences for the countries of departure and host countries]. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho un-tu ekonomiky y menedzhmentu*, vol. 1(20), pp. 18–27.
2. Kravchenko, V.H. (2012). Vyznachennya ponyattya trudovoyi mihratsiyi [Definition of labor migration]. *Almanakh prava*, vol. 3, pp. 375–379.
3. Monitorynh mihratsiynoyi sytuatsiyi ta zmin u sferi upravlinnya mihratsiyeyu ta kordonamy u 2019 r. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf (accessed: 16 November 2020).
4. Naseleння Ukrainy. Trudova emihratsiia v Ukraini (2010). Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy. (in Ukrainian)
5. Pavliukha, N.V., Stepaniuk, N.A. (2017). Stanovlennia osvitnoi mihratsii v umovakh hlobalizatsii [Formation of educational migration in the context of globalization]. *Hlobalizatsiini ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 16, pp. 219–225.
6. Smaliichuk, H.V. (2014). Osvitnia mihratsiia v umovakh transformatsii rynku pratsi: znachennia ta osoblyvosti rehuliuвання [Educational migration in the conditions of labor market transformation: significance and features of regulation]. *Ekonomika*, vol. 26, pp. 64–70.
7. Spurina, S.O. (2019). Tendentsii osvitnoi mihratsii ta yii vplyv na instytutsiine seredovyshe u Ukraini [Trends in educational migration and its impact on the institutional environment in Ukraine]. *Visnyk Mukachivskoho derzh. un-tu*, vol. 1, pp. 496–505.
8. Ukrainaska mihratsiia v umovakh hlobalnykh i natsionalnykh vykykiv XIX stolittia (2017). Lviv: LNU im. Ivana Franka. (in Ukrainian)
9. Ukrainske suspilstvo: mihratsiinyi vymir (2018). Kyiv: In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy. (in Ukrainian)
10. Fohel, Kh.Ye. (2018). Analiz mihratsii vysokokvalifikovanykh kadriv i mihratsiinoi polityky Ukrainy. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf> (accessed 16 November 2020).
11. Khoffman, M., Reikhel, Z. (2011). Ukrainaska mihratsiia: analiz mihratsiinykh peremishchen v, cherez ta z Ukrainy [Ukrainian migration: analysis of migration movements to, through and from Ukraine]. Kyiv: UTSSR. (in Ukrainian)
12. UNESCO. URL: <http://data.uis.unesco.org> (accessed 16 November 2020).